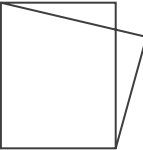

Ny ph.d.-afhandling: Kvalitetssikringsbegrebets idéhistorie – og folkeskolens demokratiske dannelse

Ph.d.-forsvar: maj 2025

Marianne Vihøj,
lektor, ph.d., UCL
Erhvervsakademi &
Professionshøjskole

Kvalitetssikring er de seneste år blevet et centralt element i al uddannelse og pædagogisk arbejde, ja faktisk generelt i den offentlige sektor. Det er således en bred tendens, som gælder flere professioner og påvirker manges arbejdsliv (set fra den professionelles side) eller mødet med ’systemet’ (set fra borgerens, elevens eller patientens side). Inden for uddannelse er kvalitetssikring også et ’vertikalt’ fænomen i den forstand, at det strukturerer rammesætningen af et liv fra førskolen til universitetet.

Kvalitetssikring og folkeskolen
Udgangspunktet i dette projekt er primært folkeskolen, hvor især reformen i 2013 etablerede kvalitetssikring som præmis for det lærerfaglige arbejde. Reformens ambition var et dokumenteret kvalitetsløft, idealet var gennemsigthed, økonomistyring og klare mål, og midlet var især målinger og test. Kvalitetssikring som fænomen hvilede

således på, at alle led i skolens komplekse processer kan beskrives, dataficeres og kvantificeres mhp. at prioritere indsatser. Formålet var dels at etablere en markedslignende konkurrencekultur mellem aktører, fx skoler eller kommuner, dels at etablere håndterbare styringsindikatorer for, om aktørerne levede op til de politiske mål. Nye styrings- og organiseringsformer var derfor påkrævet, hvoraf især ’accountability’ (ansvarlighed) blev et bærende princip: Skolens kvalitet skulle dokumenteres opad i en ’kæde’ fra elev, lærer, leder og kommunalbestyrelse til ministerielt og nationalt niveau. For alle mål gjaldt, at kvaliteten ideelt set skulle stige målbart for hvert år.

I skolereformen blev kvalitet således defineret som tre konkrete mål: at øge elevernes trivsel, styrke deres faglighed og mindske effekten af negativ social arv (senere tilføjedes transfer til uddannelse).

Kvalitetssikringsbegrebets idéhistorie – og folkeskolens demokratiske dannelse

En række følgeforskningsprojekter blev samtidig igangsat med henblik på at følge op på folkeskolereformen, dvs. understøtte realiseringen af reformens mål og dokumentere effekten. Som et værktøj til såkaldt ’løbende forbedringer’ er en central kvalitetssikrings-funktion således at registrere og dokumentere processer og deres målbare effekt. En vigtig opgave er tillige at tilpasse et generisk kvalitetskrav meningsfuldt til lokale forhold.

For folkeskolen er det imidlertid velbeskrevet i forskningen – også i følgeforskningen – at kvalitetssikring ikke har sikret kvaliteten, hvis man går ud fra reformens tre definerede kvalitetsmål. Fagniveauet er overordnet faldet, trivslen er ikke steget, og den har social (og kønsmæssig) slagside; samtidig ses en direkte og negativ sammenhæng mellem test og trivsel; dertil kommer bl.a., at social segregering ser ud til at være øget (se fx EMU, 2020; Grynberg, 2025; Sørensen, 2023). Folkeskolen er i dag færre familiers førstevalg sammenlignet med før reformen. Vi har altså en situation, hvor de indførte kvalitetsreformer reelt har medført veldokumenterede forringelser på de områder, man ønskede at løfte. Med andre ord: Kvalitetssikring synes at have mindsket kvaliteten. Det er den grundlæggende undren, som afhandlingens problemstillinger udspringer af.

Kvalitetssikring og NPM
Kvalitetssikring tilhører som organisatorisk princip en indflydelsesrig udviklingslinje i vestlige samfunds styringsmodel, sammenfattet i udtrykket New Public Management (NPM). Markedsgørelse og økonomistyring er det teoretiske og epistemologiske grundlag, og her ækvivalerer skolen den øvrige offentlige

sektor. For folkeskolens vedkommende kan det måske forklare, hvordan evaluering gik fra at være et pædagogisk redskab for læreren til at være et styringsredskab for staten.

I dette projekt ses kvalitetssikringsbegrebet derfor i en bredere kontekst end ’blot’ skole- og uddannelsesområdet. Med rødder i bl.a. liberalistisk tænkning, organisations- og ledelsesteori tilhører NPM en lang idéhistorisk udviklingslinje med forskellige spor, bl.a. et nyliberalt menneskesyn, homo oeconomicus. Samtidig er dette ganske gennemgribende skifte i offentlig styring gennemført ’oppefra’, dvs. administrativt og uden folkelig debat. Når NPM således generelt kritiseres for bl.a. demokratisk under-skud og overdreven kontrol, giver folkeskolens kvalitetsreform også anledning til at overveje grundlæggende spørgsmål om menneskesyn og demokrati, herunder kvalitetssikringens rammesætning af folkeskolens demokratiske dannelsesopdrag.

Trods sin definerende betydning er kvalitetssikringsbegrebet imidlertid ikke beskrevet og kontekstualiseret systematisk i skole- og uddannelsesforskningen i en dansk sammenhæng. At begrebet sjældent præsenterer sig med valg og begrundelser, kalder imidlertid på diskussion og synliggørelse af nutidige og fortidige ”fremskaffelses- og bortskaffelsesprocesser” (Dahler-Larsen, 2018, s. 15).

Kvalitetssikringsbegrebet idéhistorisk undersøgt
Idéhistorie tilbyder et forskningsperspektiv til at beskrive, analysere og forsøge at forstå begrebet gennem en tilblivelsesanalyse. Hvordan blev

kvalitetssikringsbegrebet til? I hvilken kontekst? Hvordan ’rejste’ det ind i uddannelsessektoren? Er det muligt at forstå nutidens kvalitetssikringsbegreb på baggrund af dets tilblivelseshistorie?

Dette projekt tilgår altså kvalitets-sikringsbegrebet som en historisk opstået idé, ikke som et værktøj, der skal kalibreres bedre. Ambitionen er dermed at tilgå selve kvalitetssikringsbegrebet med et metodologisk design, som ikke uden videre reproducerer kvalitets-sikringsparadigmets egne ontologiske antagelser samt implicitte teoretiske og epistemologiske grundlag.

Teoretisk og metodisk er jeg inspireret af især idéhistorikeren Reinhardt Koselleck, som var en af grundlæggerne af den tyske begrebshistorie. Han analyserede navnlig politiske grundbegreber og deres historiske foranderlighed ved at kombinere klassisk historisk-kritisk metode med en filosofisk-semantisk tilgang (Koselleck, 1994). Men især forener han et synkront analyseperspektiv (altså samtidsanalyse) med et diakront (altså analyse over tid) med henblik på at identificere begrebets semantisk stabile kendetegn og dermed synliggøre samfundets langstrakte strukturforandringer, der umiddelbart – og set fra den enkeltes perspektiv og tid – kan være næsten usynlige.

Da kvalitetssikring også er en praksis knyttet til NPM, er analysen tillige teoretisk og metodisk informeret af den idéhistoriske prosopografi, som den tegnes af Mirowski og Plehwas studier af neoliberale netværk (2015).

Koselleck analyserer altså begrebers anvendelse for at synliggøre overordnede

linjer i historien, mens prosopografien analyserer de ‘tankekollektiver’, som idéer videreføres igennem – begge ønsker gennem idéhistorien at forstå nutiden bedre, hvilket også er ambitionen i dette projekt.

Kvalitetssikringsbegrebet indlejret i ‘engineeringkomplekset’
Kvalitetssikringsbegrebets historie bliver i projektet analyseret gennem tre empiriske periodestudier, der strækker sig ca. hundrede år tilbage i tiden. Selve begrebet udgør den vigtigste analytiske afgrænsning, og brugen har en påviselig virkningshistorie i skole og uddannelse. Dette diakrone perspektiv samles i sidste del med henblik på at forstå og diskutere folkeskolens nutidige kvalitets-sikringsbegreb.

Jeg kan således vise, hvordan begrebet bl.a. er præget af at være opstået i dansk og international industriproduktion og handel, hvorefter det ‘vandrede videre’ til businessledelse og ind i offentlig ledelse og uddannelse. Analysen af denne udviklingshistorie muliggør dernæst en

syntetisering af begrebets karakteristika til et idealtypologisk kompleks af ele-menter, som begrebet er indlejret i, det såkaldte ‘*engineeringkompleks*’. Det er et kompleks af metoder, fagdiscipliner, organiseringsformer, agenter, strategier, sprog, vidensformer og antagelser (herunder epistemologi, værdier og menneskesyn), som historisk er præget primært af discipliner som *statistik*, *product engineering* og *management*, især inden for *industriproduktion* og *teknik*. Det er derfra også muligt at undersøge, i hvilken grad kvalitetssikringsbegrebet – fx som det blev installeret i folkeskolen ved reformen – er præget af *engineering-komplekset* (Vihøj, 2025).

Denne indsigt kan bl.a. bidrage til at belyse de forskellige dagsordener og krydspres af idéer og værdier, som elever, lærere og ledere generelt kan opleve gennem skolens kvalitetssikrings-praksisser. Den kan også bidrage til at analysere det performative sprog om undervisning og skole, som siden reformen synes at have fortrængt mere pluralistiske opfattelser (Hansen, 2019),

og vise, hvordan bl.a. performativer, adfærdskorrektion og selvmonitorering udgør et stabilt element i det historiske kvalitetssikringsbegreb. Således kan analysen – i krydsfeltet mellem offentlig administration og folkeskolen – bidrage til at belyse og diskutere, hvordan den nye ‘kvalitetskultur’ rammesætter skolens demokratiske dannelseskultur (jf. Wiedemann, 2021).

Et grundspørgsmål er, hvilke værdier og hvilket menneskesyn kvalitetssikring implicit bragte med sig ind i pædago-giske institutioner i et samfund med frihed og folkestyre. “*What model of human nature should serve as a basis of educational policy?*” (Linsenmayer et al., 2020) – det er efter min vurdering et uomgængeligt spørgsmål i et demokra-tisk uddannelsessystem og bygger på den præmis, at skolens styring ikke kan frakobles skolens menneskesyn. Projek-tets formål er bl.a. at bidrage til et sprog for de demokratiske dilemmaer, som denne udvikling kan repræsentere.

REFERENCER

Dahler-Larsen, P. (2018). *Kvalitetens beskaffenhed*. Syddansk Universitetsforlag.

EMU (2020). *Folkeskolereformen har endnu ikke haft positiv betydning for faglighed og trivsel*. <https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/nye-rapporter-konkluderer-folkeskole-reformen-har-endnu-ikke-haft>, set 22.6.25.

Grynberg, S. (2025). *10 år efter reformen: Folkeskolen har stadig ikke nået sine mål*. <https://www.folkeskolen.dk/seneste-nyt/10-aar-efter-reformen-folkeskolen-har-stadig-ikke-naaet-sine-maal/>, set 4.7.25.

Hansen, T.I. (2019). *Perspektiver på god kvalitet i undervisningen: Den etiske og pluralistiske dimension i kvalitets-begrebet*. UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole. <https://www.ucviden.dk/da/publications/perspektiver-p%C3%A5-god-kvalitet-i-undervisningen-den-etiske-og-plura>.

Koselleck, R. (1994). Einleitung: Geschichtliche Grundbegriffe. I O. Brunner, W. Conze & R. Koselleck (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe* (s. XIII-XXVII). Klett-Cotta.

Linsenmayer, M., Paskin, S., Alwan, W., Casey, C. & Haber, J. (2020). Dewey on Education and Thought (#249 Part One & Two). www.partiallyexaminedlife.com.

Mirowski, P. & Plehwe, D. (2015). *The Road from Mont Pelerin* (2. udg.). Harvard University Press.

Sørensen, M.S. (2023). Vi har fået mere segregering og mindre inklusion i folkeskolen. *Skolelederforeningen*. 28. aug. <https://plenum.skolelederforeningen.org/2/vi-har-faet-mere-segregering-og-mindre-inklusion-i-folkeskolen>.

Vihøj, M. (2025). *Quality Assurance: A conceptual history of an ‘engineering complex’ – from production industry to ISO and education*. Artikel indleveret til publicering.

Wiedemann, F. (2021). Skoleledelse gennem tiden. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 17(32), 38-49.